

POGRANIČNA GRADSKA NASELJA SJEVERNE HRVATSKE U 17. STOLJEĆU

Neven B u d a k

Autor u prilogu daje pregled osnovne literature o gradskim naseljima koja su do rata za oslobođenje od Turaka ležala na granici dvaju carstava (Križevci, Koprivnica, Legrad), a pridodaje im i Varaždin koji je, iako odmaknut od granice, s njom bio čvrsto povezan. Također iznosi i neke nove podatke o razvoju uprave i društva u tim središtima.

Literatura o gradskim naseljima u 17. st. nije opsežna. To je donekle razumljivo, imamo li u vidu da je hrvatska historiografija (a slično je i s drugima) uglavnom zanemarivala ovo razdoblje, te da su se njime u novije vrijeme samo rijetki povjesničari sustavnije bavili. Povijest pograničnih hrvatskih gradova pak poznata je bolje samo s obzirom na vojnu ulogu što su je imali kao garnizonska i tvrđavna mjesta. Posebnu poteškoću pričinja, međutim, i razmjerna oskudnost građe za to razdoblje. Iako su se sačuvali neki od gradskih zapisnika, te poneka isprava, mora se ustanoviti da je veći dio arhivalija propao, a da ni ono što je preostalo nije sustavnije prikupljano i obrađivano, već je ostalo dobrim dijelom raštrkano po mjesnim muzejima i različitim arhivskim fondovima. Zamisao mi je bila evidentirati barem najveći dio te građe, kao prvi korak u budućim istraživanjima, ali su ratne prilike dobrim dijelom morale ograničiti moje planove. Ipak, nadam se da će i ovdje prikupljena i dijelom obrađena građa biti dobar putokaz novim projektima. Istraživanje sam, dijelom također zbog nemogućnosti putovanja, ograničio na pogranične gradove sjeverozapadne Hrvatske, odnosno nekadašnje srednjovjekovne Slavonije. Osim Križevaca, Koprivnice i Ludbrega, u obzir sam uzeo i Varaždin, jer je taj grad, iako udaljen od same granice, bio sastavni dio vojnog sustava obrane od Turaka, Zagreb i Gradec, iako također blizu Turskom carstvu, nisu kao osnovno obilježje svog razvoja imali granicu, te ih zbog toga nisam ni uključio u ovaj pregled.

a) L i t e r a t u r a

Gradska naselja sjeverne Hrvatske u 17. st. obradio je donekle sustavno samo J. Adamček, ali se njegov rad može ocijeniti tek kao dobar uvod u buduća, detaljnija istraživanja.¹

Koprivnica, iako jedan od važnijih hrvatskih kraljevskih gradova, još uvijek čeka svoju sustavnu povijest. Dobar temelj budućim istraživanjima postavio je Leandar Brozović, marljivo prikupljajući razasutu građu, koja je posmrtno objavljena.² Time je nadopunio starije djelo Rudolfa Horvata.³

¹ J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980. Za temu kojom se bavimo vidi str. 736-740. I. Karaman je u jednom prilogu dao sintetski pregled problematike razvoja hrvatskih gradova u 17. i 18. st. (Das Städtewesen Nordkroatiens und Slavoniens in der Epoche des barocken Aufbaues, u: Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert, ur. W. Rausch, Linz-Donau 1981, 59-72).

² Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.

³ R. Horvat, Poviest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice, Zagreb 1943.

Dodatna je vrijednost Brozovićeve knjige opširni popis izvora i literature kojima se služio,⁴ kao i koprivnička bibliografija.⁵

Kratak, ali zanimljiv prilog povijesti Koprivnice u 17. st. dao je Igor Karaman u povijesnoumjetničkoj monografiji o Koprivnici.⁶ U istoj se knjizi nalazi i opširna bibliografija radova o Koprivnici, u kojoj su navedene i neke specijalističke studije (npr. o cehovima) koje sadrže podatke i za razdoblje koje nas ovdje zanima.⁷ Napokon, sistematičan pregled koprivničke povijesti u 17. st. u mjeri u kojoj to omogućava istražbenost izvornog materijala, dao je D. Feletar u knjizi "Podravina".⁸ Pored prikaza urbanističkog razvoja grada, obradio je i društvene odnose, stavivši naglasak na značenje Koprivnice kao vojnog središta, u kojemu sukobi vojnih i civilnih vlasti nisu bili rijetkost.

Križevci također čekaju svoju povijesnu monografiju. Kraću povijest grada, danas u mnogočemu zastarjelu, napisao je Kvirin Vidačić.⁹ U rukopisu je ostao i pregled križevačke povijesti Ive Rubića.¹⁰ Vladimir Bedenko, istražujući urbanistički razvoj grada, uklopio ga je u povijesni kontekst, pri čemu se koristio dotad neupotrebljenim arhivskim materijalom.¹¹ Napokon, autor ovoga rada pripremio je, koristeći u velikoj mjeri nepoznatu građu, pregled povijesti Križevaca od njihovih početaka do sredine 19. st. za potrebe povijesnoumjetničke monografije o Križevcima i njihovoj okolici, a koju priprema Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.¹²

Povijest Ludbrega uopće je slabo obrađena, a pogotovo u 17. st. Najvredniji prilog poznavanju ludbreške prošlosti predstavlja zbornik radova "Ludbreg", a u njemu napose tekst Mire Ilijanić i Marije Mirković.¹³ Pored toga, važan je i opet doprinos D. Feletara, koji u već spomenutoj knjizi govori i o prošlosti Ludbrega u 17. st.¹⁴ Valja spomenuti da Feletar obrađuje još jedno pogranično trgovište, Legrad, koje je do sada uglavnom izmicalo pažnji naše historiografije.¹⁵

Ivanić je u tom razdoblju još slabije poznat, te je to razlog da je iz ovoga rada izostavljen.

Varaždin je, s obzirom na svoje značenje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, razmjerno možda najlošije istražen. Mada je grad već u drugoj polovici 16. st. izbio na prvo mjesto po broju stanovnika (promatramo li Gradec i Zagreb kao odvojene gradove), a i u privrednom je pogledu nadmašio po svoj prilici Gradec,¹⁶ još uvijek nemamo cjelovitog prikaza upravo ovog razdoblja njegove povijesti. Dosta se podataka može naći u zborniku "Varaždin", gdje je napose obrađena gradska uprava.¹⁷ O društvenoj strukturi grada najviše se može saznati kroz pregled cehova i njihova razvoja, dok su drugi gradski slojevi gotovo sasvim nepoznati.¹⁸ Napokon, J. Adamček je obradio i

⁴ Brozović (kao u bilj. 1), 155-159.

⁵ Isto, 186-220.

⁶ I. Karaman, Osnovne socijalno-ekonomske determinante povijesnog razvoja grada Koprivnice i njegove regije, u: Koprivnica, Grad i spomenici, Zagreb 1986 (ur. Ivana Reberski), 18-23.

⁷ Dragutin Feletar, Izbor važnijih izvora i literature o Koprivnici, 226-230.

⁸ D. Feletar, Podravina. Općine Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti, Koprivnica 1988.

⁹ K. Vidačić, Poviest Križevaca. Topografično-poviestne crte slobodnog i kraljevskog grada Križevaca, Križevci 1886.

¹⁰ I. Rubić, Križevci, rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

¹¹ V. Bedenko, Križevci - razvoj grada, Zagreb 1975.

¹² N. Budak, Križevci - društveni i privredni razvoj (do sredine 19. stoljeća), rukopis, 32 str.

¹³ M. Ilijanić - M. Mirković, Urbani razvoj Ludbrega, u: Ludbreg, Ludbreg s.a., 131-136.

¹⁴ D. Feletar, Podravina, n. dj.

¹⁵ Isto, 89-91.

¹⁶ V: N. Budak, Grad, Trgovište, trg (u pripremi), gdje autor piše opširno o razvoju Varaždina u drugoj polovici 16. st.

¹⁷ Varaždinski zbornik, Varaždin 1983. Napose prilog Z. Herkova, Organizacija uprave grada Varaždina i njen djelokrug od 15. do 18. stoljeća, 219-232.

¹⁸ K. Filić, Varaždinski mesarski ceh, Varaždin 1968; Đ. Antauer, Aktivnost kirurga i razvoj kirurgije na području Varaždina od 15. do 19. stoljeća, u: Varaždinski zbornik (1983), 395-402; M. Androić u nekoliko radova obrađuje varaždinske cehove, ali uglavnom u 16. ili 18. st.

sukobe Varaždina s varaždinskom vlastelom, nasljednim županima Erdodyjima.¹⁹ Dobar pregled varaždinske povijesti, iako sažet, dala je Ivy Lentić-Kugli, obraćajući pažnju prije svega na razvoj grada kao urbanističke pojave.²⁰ Osim na dotada neiskorištenoj arhivskoj građi, autorica je svoj rad zasnovala na popularno pisanoj, ali ipak nezaobilaznoj povijesti grada iz pera Rudolfa Horvata.²¹ Horvatova je knjiga ostala do danas u rukopisu, te je uglavnom nepoznata našoj znanstvenoj javnosti.

Kako Historijski arhiv u Varaždinu ima dosta građe i za 17. stoljeće, pred istraživačima leži mogućnost složenijeg proučavanja povijesti ovoga grada.

17. je stoljeće vrijeme oporavka gradova, ne samo uz granicu, nego i u unutrašnjosti.²² Turska su osvajanja bila zaustavljena, granica je bila bolje branjena, a oživjeli su i trgovački putovi kojima se krajina snabdijevala suknom i drugim proizvodima. Oporavak je tekao još razmjerno polako tijekom prve polovice stoljeća, da bi se potom ubrzao i napokon u potpunosti razvio nakon što se granica pomakla daleko na istok, pogotovo nakon oslobođenja Virovitice 1684.²³ Posljedice privrednog i demografskog poboljšanja osjetile su se najprije u Varaždinu, u kojemu je kriza prestala još sredinom 16. stoljeća. To je bilo i razumljivo, s obzirom na to da je Varaždin bio uglavnom pošteđen turskih napada, a da se uspio othrvati i pritisku varaždinskih vlastelina. Zbog toga prerasta već krajem 16. stoljeća u najvažniji grad kontinentalne Hrvatske. U gradovima bliže granici, Koprivnici i Križevcima, život se počeo normalizirati početkom 17. stoljeća, ali ne s tolikim uspjehom kao u Varaždinu. Oba će se ova grada u potpunosti oporaviti tek u 18. stoljeću, kada će sasvim izgubiti svoj pogranični značaj.

b) Promjene u upravi

Gradske uprave u 17. st. doživljavaju posvuda u sjevernoj Hrvatskoj promjene. One su, s jedne strane, uzrokovane demografskim i gospodarskim razvojem u samim gradovima, a s druge nastojanjem dvora da upravu u državi što je moguće više centralizira i birokratizira. Opadanje broja stanovnika tijekom 16. st. dovelo je do toga da se mogućnost izbora organa uprave u najvećoj mogućoj mjeri ograniči i svede na uzak krug podobnih osoba. U takvim je uvjetima bilo nužno da se vlast zadrži u rukama bogatijih pojedinaca, u prvom redu trgovaca, ali sve više i plemstva koje se doseljavalo u gradove otkako je minula turska opasnost. Posljedica te pojave bilo je stvaranje nasljedne vlasti, pri čemu su se funkcije sudaca, senatora i vječnika zadržavale u samo nekoliko istaknutijih rodova. Iako su nerijetko njihovi pripadnici dobivali plemstvo (ako ga nisu imali od ranije), ipak se ne može govoriti o gradskom patricijatu, nego radije o oligarhijama. Dvor je sa svoje strane poticao takav razvoj, jer je u gradskim upravama želio imati obrazovane ili makar pismene ljude, na koje se suvremena administracija mogla oslanjati, a odgovaralo mu je i stvaranje oligarhijskog sustava u kojemu se vlast ustaljivala i u kojemu nije dolazilo do potresa prilikom smjene njenih organa.

Zbog svega toga ponegdje već od kraja 16. st, ali posvuda tijekom idućega, dolazi do stvaranja senata, upravnog tijela u kojemu učestvuju samo predstavnici oligarhijskih rodova. Senati se nikada nisu u potpunosti zatvorili (poput vijeća u dalmatinskim komunama), ali su posljedice bile gotovo istovjetne: vlast je ostala u rukama samo nekih, odabranih, rodova.

U posljednja dva desetljeća 16. st. u Varaždinskoj se upravi osjećaju već čvrsto ukorijenjene sve one pojave koje će se u potpunosti iskazati tijekom idućeg vijeka: krug

¹⁹ J. Adamček, Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele u XVI. i XVII. stoljeću, u: *Varaždinski zbornik* (1983), 233-243.

²⁰ I. Lentić-Kugli, *Varaždin. Povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb 1977, 35-48.

²¹ R. Horvat, *Povijest grada Varaždina* (rukopis u Muzeju grada Varaždina).

²² N. Budak, *Grad, trgovište, trg* (u pripremi); J. Adamček, *Ekonomsko-društveni razvoj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 16. i 17. st.*, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. st.*, ur. M. Gross, Zagreb 1981, 39.

²³ D. Feletar, *Podravina*, 99-101.

stvarnih nosilaca vlasti znatno je sužen, iako je biranje u gradske organe i dalje bilo formalno demokratsko. Vertikalno je društveno raslojavanje jasno izraženo u gotovo potpunoj nemogućnosti napredovanja, a školovani su građani zauzimali sve više mjesta u upravi. U 17. st. krenut će i plemići u osvajanje vlasti u gradu.

Još je nedovoljno istražen fenomen protestantizma u gradu i utjecaj što su ga vjerski sukobi imali na promjene u upravi. Prvi žestoki sukob unutar grada izbio je 1606, kada su građani zbacili magistrat kojemu su na čelu bili plemići Ivan Kitonić i Petar Geclin. Pobunjeničku su stranu vodili poznati trgovac Ivan Rukel i Andrija de Rudelis. Slično kao i na Gradecu, ban se umiješao u sukob i pokušao vratiti zbačeni magistrat, čiji su pripadnici svoje protivnike optuživali zbog prikrivenog protestantizma. Tek iduće godine (1607) uspjela je kraljevska komisija vratiti zbačeni magistrat.²⁴ Na zahtjev je sabora godine 1613. ponovo došlo do smjenjivanja magistrata zbog njegovog navodnog protestantskog opredjeljenja.²⁵ Da li se ta optužba zasnivala na stvarnom stanju, ili je bila tek jedna od političkih smicalica u borbi za sputavanje gradske autonomije?²⁶ Napokon je sabor ovlastio zagrebačkog biskupa da povede istragu o protestantizmu u Varaždinu.²⁷

Statut Varaždina iz 1698. određivao je da se članovi uprave imaju birati po mogućnosti među plemićima i literatima. Ovi potonji su, kao obrazovani ljudi, mogli poslužiti centralističkim tendencijama dvora, jer su jedini imali znanja potrebna dobrom činovniku. Iako struktura literata u 17. st. nije proučena, može se zaključiti iz činjenice da su krajem 16. st. među varaždinskim literatima Ivan Pergošić, Blaž Škrinjarić i Blaž Antilović, da je njihova obrazovna razina bila razmjerno visoka.

Slično kao i u drugim gradovima, u 17. st. javlja se u križevačkom Donjem gradu sloj istaknutih građana, okupljenih u senatu kao novom upravnom tijelu. Prvi se puta senat spominje 1640. g.²⁸ Istovremeno se u Gornjem gradu javljaju uz suca i prisežnici, iako oni nijednim privilegijem nisu bili predviđeni.²⁹ Ugledniji su Gornjograđani željeli također legitimirati svoj položaj stvaranjem dotada nepostojeće institucije prisežnika, ali je senat za priproste obrtnike ostao gotovo nedostižnim snom. Tek 1750. g. malo prije konačnog ujedinjenja grada, javit će se i u Gornjem gradu senat.³⁰ Iako je među Gornjograđanima već u 17. stoljeću bilo plemića, ni oni se nisu uspjeli izboriti za uspostavu elitističkog organa vlasti.

Zasada možemo samo po analogiji zaključiti da su u donjogradski senat ulazili članovi bogatijih obitelji, te da je senatska čast bila stvarno nasljedna. Nova diferencijacija nije izazvala društvena previranja, ili mi o tome možda nismo obaviješteni. Iako su vojne vlasti (križevački krajiški kapetan) i u Križevcima dolazile u sukob s građanima, čini se da to nije ostavilo posljedica na stvaranje oligarhijske vlasti. Kraljevska je komisija 1635. presudila u korist građana, te je kapetanu zabranjeno zatvarati civile, dok je jurisdikcija obiju gradskih općina ponovno proširena na čitavo gradsko područje, osim Njemačke ulice, koja je bila u vlasti kapetana.³¹

Proces stvaranja oligarhije u Koprivnici kočili su nepovoljni gospodarski uvjeti i miješanje vojnih vlasti u lokalnu upravu, pošto je Koprivnica bila uključena u sustav Vojne krajine sve do 1765.³² Pored uobičajnih sukoba civilne i vojne uprave, kakvih

²⁴ Adamček, *Agrarni odnosi*, 736-737.

²⁵ J. Adamček, *Reformacija u hrvatskim zemljama, Susreti na dragom kamenu* 1985, 69; Lentić-Kugli, *Varaždin*, 37.

²⁶ N. Budak, *Gradske oligarhije u 17. stoljeću u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Simpozij Mogersdorf* 1988 (u pripremi).

²⁷ Adamček, *Agrarni odnosi*, 737.

²⁸ AH, Kdk, kut. 14, fasc. 20, nr. 20.

²⁹ AH, GK, kut. 4, nr. 23, *Ferdinandov privilegij iz 1637. Sudac i prisežnici* spominju se i 1668 (Gradski muzej) u Križevcima, isprava suca Gašpara Valentekovića).

³⁰ Gradski muzej u Križevcima, *Knjiga obligacija*, 14 i 16.

³¹ Adamček, *Agrarni odnosi*, 739-740.

³² Brozović, 55-56; Karamn, *Koprivnica*, 20.

je bilo i drugdje uz granicu, u Koprivnici su se vojni zapovjednici nametali ponekad čak i za suce. No, usprkos tome, i ovdje su vremenom pojedinci i neki rodovi uspjeli za sebe prigrabiti znatniji dio vlasti. Podaci o tome, zbog nesačuvanosti građe, potječu tek iz 17. st, te ne možemo utvrditi je li taj proces započeo ranije, kao npr. u Varaždinu.³³

1639. g. kada je sačuvan prvi njen popis, gradska se uprava sastojala od suca (judex ordinarius), njegova zamjenika (judex extra ordinarius), notara i dvanaest senatora. Jedan je od senatora vršio dužnost zamjenika suca, a drugi fiska. Pored ovih, postojali su i *procuratores fori* (dvojica), koji se u kasnijim popisima više ne spominju. O značaju senata možemo stvoriti samo djelomičnu sliku, jer je protokol necjelovit i u razdoblju 1639-1647. sačuvan za samo 5 godina, s time da se g. 1641. od čitave uprave spominje samo sudac. Od 14 članova tadašnje uprave, njih 6 bilo je ponovno birano (četvorica kao senatori, dvojica kao suci). Uzmemo li u obzir djelomičnost sačuvanih podataka, to bi moglo značiti tendenciju da se uprava obnavlja iz vlastitih redova. Pojava senata govori tome u prilog. Upada nam u oči i nepostojanje gradskog vijeća, koje je postojalo u drugim gradovima. Vjerojatno je tome bio uzrok razmjerno malen broj stanovnika tadašnje Koprivnice, čime je popunjavanje dvaju upravnih tijela bilo otežano, ako ne i sasvim onemogućeno.

Idućih dvadesetak godina nije bilo većih promjena u upravi. Ponekad bi se promijenio broj senatora, pa ih je, umjesto dvanaest, birano deset. Sudac se, bar prema bilješkama u protokolu, biraoglasovanjem čitave općine, obično tijekom svibnja. Međutim, 1660. g. došlo je do sukoba u gradu. O njima znamo tek toliko da su bili dugotrajni i potaknuti izborom suca, te da su se na suprotnim stranama našli građani i "moćnici".³⁴ Izravnih posljedica tog sukoba nije bilo, ili se bar nisu odmah očitovale. Prilikom idućih izbora potvrđeni su, ponovno glasovima svih građana, isti članovi uprave, a zamijenjeni su samo oni koji su u međuvremenu umrli.³⁵ No, 1662. g. nastupile su promjene: šest je članova senata te godine biraoglasovanjem, a šest "purgarska strana".³⁶ Četiri je godine kasnije došlo do nove promjene, netipične za istovjetne procese u drugim gradovima. Umjesto senatora, te su godine birani prisežnici (jurati).³⁷ Sudeći prema njihovom sastavu, bila je to ipak samo terminološka promjena, jer se među prisežnicima našlo sedam senatora iz prethodne uprave, novi je sudac bio bivši notar, a njegov zamjenik također bivši senator. Napokon, od 1671. g. više se ne spominje učešće svih građana u biranju suca i uprave.³⁸

Analiza popisa koprivničkih gradskih uprava za razdoblje 1659-1673. (unutar kojega su popisi sačuvani za 13 godina) pokazuje neke sličnosti u razvoju uprave s onim u Varaždinu, pa i na Gradecu.³⁹ Svega deset osoba vršilo je u tom razdoblju čak 45% svih funkcija u upravi: gotovo polovica vlasti bila je u njihovim rukama.

Sudska se čast u tom razdoblju nije ustaljivala dugo vremena u rukama istih pojedinaca. U trinaest se godina na najvišoj funkciji u gradu izmijenilo sedam osoba. Međutim, čak su petorica pripadali najuglednijim rodovima, čiji se članovi i inače javljaju u upravi ne samo Koprivnice, nego i drugih gradova. Na samom kraju stoljeća, g. 1695, poveo se spor općine protiv bivšega suca Ivana Damjanovića, koji je uspio osam godina držati sudačku čast, a da nakon toga nije smatrao potrebnim položiti račune o svom poslovanju.⁴⁰ Damjanović je ponovno izabran za suca 1697-1699, 1702. i 1706.⁴¹

³³ Arhiv JAZU, IV D 34, Prothocolum Liberae Regiae Civitatis Caproncensis, 1639. i dalje.

³⁴ Isto, 77: "Post longam Ciuium et inconcordem eorum cum Potioribus de electione Judicis..."

³⁵ Isto, 81.

³⁶ Isto, 82.

³⁷ Isto, 88.

³⁸ Isto, 103.

³⁹ O razvoju uprave na Gradecu vidi: V. Klaić, Statut grada Zagreba od god. 1609. i reforma njegova god. 1618, Zagreb 1912; N. Klaić, Prilog pitanju klasne borbe u zagrebačkoj općini na početku 17. st., Historijski zbornik 3, 1950, 199-211; I. Kampuš - I. Karaman, Tisućljetni Zagreb, Zagreb 1975, 86-87; N. Budak, Gradske oligarhije...

⁴⁰ Protokol, 157-162.

⁴¹ Brozović, 43.

Među najuglednijim koprivničkim građanima, nekoliko ih nosi prezimena što ukazuju na veze s rodovima u drugim gradovima sjeverozapadne Hrvatske. Tako se u gradskim protokolima spominju Gulianus i Ludovicus Gonan, ovaj potonji kao plemić.⁴² Isto će prezime nositi i križevački sudac Sebastian Gonan.⁴³ Gonani su bili porijeklom Talijani, najvjerojatnije trgovci, koji su se u ove krajeve doselili u doba privredne obnove početkom 17. stoljeća, preuzimajući ubrzo vodeće uloge u dva pogranična grada. Ludovik je bio u rodu i sa sucem Nikolom Rukelom, koji mu je bio tast. Prezime Rukel također susrećemo izvan Koprivnice: krajem 16. i početkom 17. stoljeća Ivan Rukel bio je više puta varaždinski sudac.⁴⁴ Premda su ova prezimena jedini dokaz o srodstvu rodova u raznim gradovima, ipak su ona dovoljno netipična za Hrvatsku, a da bi bila međusobno nepovezana. Zato i navedene primjere možemo tumačiti kao ilustraciju o pretvaranju pojedinih rodova, čiji su članovi pripadali gradskim oligarhijama, u začetke patricijskih loza. U novovjekovnom je društvu ipak bilo premalo uvjeta da bi se ovaj proces nastavio i pretvorio povremene oligarhe u patricijat.

Posebnost je koprivničkog društva, kako je već istaknuto, bila i u tome, da su sudsku vlast preuzimali i oficiri. Bili su to zapovjednici krajiških odreda, vojvode kakvih je na području Koprivnice bilo više.⁴⁵ Najistaknutiji je među njima bio Tomo Natulija (1583-1661), zasnivač uglednog roda što se doselio najvjerojatnije iz Furlanije. Bio je vojvoda tvrđave u Sigecu i barem u dva navrata koprivnički sudac. G. 1632. dobio je i plemstvo. Raspolažao je i nemalim novčanim sredstvima, jer je ostalo zabilježeno da je 1652. posudio 200 dukata gradu, što je trebalo župniku kada je putovao u Beč po gradske povlastice.⁴⁶ Drugi su članovi ovog roda također vršili ugledne funkcije kroz čitavo 17. stoljeće, ističući se, među ostalim, i kao darežljivi donatori koprivničkih crkava. Ženidba Nikole Natulija, Tomina sina, pripadnicima drugog istaknutog plemićkog roda u gradu, Doroteom Karlovary, ponovno nas upozorava na začetak stvaranja patricijata.⁴⁷ Nikola je bio vrlo imućan. Oporučno je ostavio 1000 rajnskih florena kao zakladu za orguljaša crkve sv. Nikole, a istu svotu ostavio je i za kapelana, što su njegovi sinovi sudski osporili.⁴⁸ Natulije su izumrli sredinom 18. stoljeća.⁴⁹

Slično kao i istaknuti zagrebački građani, tako su i koprivnički nosili titulu kneza,⁵⁰ koju, čini se, ne srećemo u Varaždinu, Križevcima ili Krapini. Knezovima su nazivani i poneki vojvode.⁵¹ Titulu valja shvatiti kao znak iskazivanja počasti, u smislu riječi "gospodin".

c) S t o l j e ć e o b n o v e

U Križevcima se obnova trgovačke djelatnosti počinje osjećati prije sredine stoljeća. Sabor je 1640. g. obvezao nekog činovnika da uredi mjere za vino i žito u križevačkoj županiji, a sljedeće je godine određeno da se u gradu, kao uostalom i u Varaždinu i

⁴² Arhiv HAZU, IV D 34, Prothocolum..., 50 i 66: "Coram iudice et jurati pro tribunali sedentibus nobilibus Ludouicus Gonan izruchilie niegha Miloszti in persona vuzeh koterih se prisztoi hizu y Grunt pokoinogha Taszta szuoiegha kneza Ruklia Miklousa Patram Reda Szuetoigha Ferencza dati."

⁴³ Gradski muzej u Križevcima, Potvrda pravila ceha željezarske struke od 14. ožujka 1647.

⁴⁴ Zapisnici II, 55, 222, 253, 287, 275.

⁴⁵ 1654. i 1656. g. spominje se vojvoda i sudac Bartholomeus Erbler (Protokol kao u bilj., 39, 66), 1646. knez Andrija Moyses, vojvoda (isto, 38), 1654. Orsicza Krupech, vojvodina kćerka (isto, 39), 1669. sudac i vojvoda Michael Zumer (isto, 98).

⁴⁶ Protokol, 65.

⁴⁷ Dorotein otac Anton bio je sudac četiri puta (1646-48. i 1659), a plemstvo je dobio 1644 g. Brozović, 43 i 57. Svakako je zanimljivo istaknuti, jer to bolje od bilo čega govori o razini koprivničkog "patricijata", da je Dorotea bila nepismena, i to u tolikoj mjeri, da se potpisivala križem. Brozović, 58.

⁴⁸ Brozović, 57.

⁴⁹ Brozović, 56-59.

⁵⁰ G. 1660. spominje se knez Grgur Barić (Protokol kao u bilj., 78), 1657. knez Tomaš Nituli (isto, 67), 1663. sudac knez Matija Pavlović (isto, 84), 1695. knez Ivan Domjanić, koji je osam godina bio sucem (isto, 161).

⁵¹ Vidi bilj.

Zagrebu, postavi kamena mjera za žito, usklađena sa starom županijskom mjerom.⁵² Normiranje mjera bilo je preduvjet jačanju trgovine, no izgleda da takva reforma nije bila lako provediva, jer je sabor svoje topogledne odluke morao ponoviti i krajem stoljeća.⁵³ O daljnjem jačanju trgovine tijekom druge polovice stoljeća svjedoči i postavljanje mitnice u gradu (1660), kao i carevo odobrenje građanima iz 1697, da sami ubiru placovinu. Uz to im je dodijelio i pravo vinotočja i mesarenja, od čega je grad zasigurno imao nemale prihode, mada o njihovom pravom iznosu ne znamo ništa.⁵⁴

Uklapanje u šire trgovačke sustave pretpostavljao je i poboljšavanje komunikacija, pogotovo jer je grad ležao izvan glavnih prometnih tokova. Tako se 1641. pristupa izgradnji ceste za Varaždinske Toplice, preko kojih su se Križevci vezali s Varaždinom.⁵⁵ Istovremeno se vrše i popravci drugih cesta, za što sabor odobrava trošenje gradske maltarine.⁵⁶

Sve aktivnije sudjelovanje grada u trgovini stvorilo je potrebu za razvojem obrta čija proizvodnja ne bi zadovoljavala samo tržište bliže okolice. Kvantitativnih podataka o tome nema, ali se jačanje obrtničke djelatnosti odražava u ponovnom oživljavanju starih cehova i osnivanju novih. Čizmari (1649) preuzeli su pravila istovrsnog zagrebačkog, odnosno gradečkog ceha, a kada je 1647. trebalo ponovo osnovati ceh željezarske struke, donjogradski je križevački sudac Sebastijan Gonan odobrio da se kao uzor preuzme statut gradečkog ceha, dakle onaj isti što su ga zagrebački majstori stotinjak godina ranije preuzeli od križevačkih.⁵⁷ Godinu dana prije toga, sastavljene su "navade ili običaji" lončarskog ceha.⁵⁸

Privredni se polet, kao i ponovo stjecani osjećaj razmjernosti sigurnosti, ogledao i u ponovnoj privlačnosti grada kao mjesta stanovanja i djelovanja. Slično kao i Zagreb i Varaždin, i u Križevce se počinje doseljavati okolno plemstvo, premda razmjeri te imigracije, a i njeni materijalni rezultati, zaostaju za onima navedenih gradova.⁵⁹ Od većeg je značenja povratak crkvenih redova kojih od odlaska augustinaca u Križevcima nije bilo. Već 1611. isusovci su preuzeli obližnju Glogovnicu, vršeći misionarsku djelatnost među doseljenim pravoslavnim stanovništvom.⁶⁰ Petnaest godina kasnije, franjevci dobivaju bivši samostan augustinaca, obnavljaju ga, te otvaraju u njemu školu i ljekarnu.⁶¹ Vremenom su, zato što lokalni župnik nije znao njemački, preuzeli duhovništvo i nad vojnom (tzv. njemačkom) kapelom, sagrađenom 1665.⁶² U šezdesetim godinama, zahvaljujući zakladi Ivana Zakmardija, u Križevce dolaze i pavlini čija je zadaća isprva također bila privođenje "šizmatika" katoličanstvu. Car im je 1674. odobrio osnivanje četverogodišnje gimnazije, a 1689. podigli su i novu crkvu.⁶³

Kao simbol obnove gradi se 1643. uz župnu crkvu novi zvonik. Pored crkve nalazi se župni dvor, a po prvi se puta spominje i gradska kuća Donjega grada, smještena uz pavlini samostan.⁶⁴

⁵² Zaključci hrvatskog sabora (ZHS) I, 89, 93, 94.

⁵³ ZHS II, 150.

⁵⁴ Josip Adamček, Agrarni odnosi, 739, 764.

⁵⁵ AH, ACA 60/17. To je inače stara srednjovjekovna cesta, poznata i kao Kozji Hrbat, po prevoju na Kalniku preko kojega prolazi. Očito je tijekom stoljeća bila zapuštena. Budak, Urbanizacija, 62.

⁵⁶ ZHS I, 161, 235.

⁵⁷ Gradski muzej u Križevcima, isprava od 14. ožujka 1647. O tome kako su gradečki majstori 1510. preuzeli križevačka cehovska pravila vidi: Budak, Križevci u srednjem vijeku, HZ 45, 1992 (u tisku), bilj. 39.

⁵⁸ Arhiv JAZU II d, 126.

⁵⁹ Bedenko, Križevci, 15.

⁶⁰ M. Vanino, Isusovci i hrvatski narod I, 95-96.

⁶¹ Bedenko, 15; Rubić, 73.

⁶² Rubić, 29.

⁶³ Bedenko, 15.

⁶⁴ Bedenko, 16.

S dolaskom franjevaca, međutim, pojavili su se novi problemi za grad: franjevci se nisu zadovoljili samo preuzimanjem dušebrižništva nad vojnom kapelom, nego su nastojali steći i župnički položaj. Time je bila ozbiljno ugrožena dotada nepodijeljena crkvena vlast donjogradskog župnika. Zasad možemo samo pretpostaviti da su franjevci u svom pokušaju, osim podrške vojnih vlasti, imali i potporu Gornjograđana, na čijem su se području nalazili. Moguće je, da je Gornji grad želio imati vlastitu župu, a time i veći stupanj neovisnosti o svojim susjedima. Naime, to je već vrijeme izbijanja sukoba između oba grada.⁶⁵

Struktura se gradske jezgre tijekom 17. stoljeća sve bolje razaznaje. Prisustvo vojske, dobrim dijelom njemačkog porijekla, dovelo je do pojave pravne, socijalne i etničke podvojenosti, što se odrazilo i u urbanoj organizaciji. Glavna gradska ulica, koja je imala i funkciju trga, bila je velikim dijelom u rukama vojne uprave: na njoj je bilo 16 zgrada u kojima su stanovali oficiri, ili su služile u druge vojne svrhe.⁶⁶ Pored ovoga, vojska je raspolagala s još nekoliko zemljišta i objekata raštrkanih po gradu.⁶⁷ Osim zgrade zapovjednika, spominju se zatvor, oružarnica s barutanom, sjenik i vojničko groblje uz crkvu sv. Roka.

Vojna je uprava nastojala čitav grad podvrći svojoj upravi, odnosno uklopiti ga u Vojnu krajinu koja je i započinjala neposredno od Križevaca, tako da je cijelo stoljeće, kao i dobar dio idućeg, obilježeno stalnim sukobima građana s vojskom. Sporove se pokušalo riješiti 1635. tako da je civilna vlast u cjelosti izuzeta ispod vojničke, ali je istu odluku bilo potrebno ponoviti 1687, jer nije dala željenih rezultata.⁶⁸ Vojna je uprava imala neke izglede na uspjeh vjerojatno zbog slabljenja ugleda grada kao županijskog središta. Križevačka je županija, naime, postojala još samo formalno, dok je u zbilji bila sjedinjena sa Zagrebačkom. Provincijalizacija Križevaca u prethodnom stoljeću, tek neznatno ublažena u sedamnaestom, odvrtila je plemstvo od održavanja sabora u tom gradu, čime je njegov ugled još više okrnjen. Samo je iznimno tu održan sabor 1692. g. čime se možda htjelo simbolički ukazati na povratak na stanje prije turskih osvajanja.⁶⁹

Pored onih s vojskom, grad su potresali i drugi sukobi. Čini se da je položaj župnika, iako je bio jedan od stupova gradske autonomije, previše ojačao, pa je počeo smetati magistratu. Napetosti su izbile na vidjelo 1682. g. kada su građani porušili župnikove mlinove, a tri godine kasnije donesena je zabrana prodaje zemljišnih posjeda Crkvi. To se odnosilo kako na župnu crkvu, tako i na crkvene redove. Sabor je, međutim, tu odluku poništio.⁷⁰

S vremenom su oba križevačka grada srasla u jedno naselje, pa se sabor prema njima tako i odnosio. Zato se stalo razmišljati i o ujedinjenju u pravnu cjelinu. No, srednjovjekovni je partikularizam još očitio prevladavao, otkrivajući se u strahu Gornjograđana, ekonomski slabijih, da će u takvoj zajednici biti zapostavljeni. Otpor je ujediniteljskim inicijativama započeo već krajem 16. stoljeća, potvrdom gornjo-

⁶⁵ Karlo Horvat, *Zapisci*, 310 i dalje.

⁶⁶ Bedenko, 16; o skladištu hrane: HSS IV, 4, 10, 147-148, 171; AH, GK, kut. 2, nr 16 - isprava iz 1687. g. kojom Leopold regulira odnos između civilnih i vojnih vlasti u gradu, i u kojoj se navodi popis vojnih zgrada i fundusa.

⁶⁷ AH, Kdk, kut. 14, fasc. 20, nr 6. Prema ovom dokumentu iz 1751. koji, međutim, odražava stanje u 17. stoljeću, u posjedu vojske bile su u unutarnjem gradu ove zgrade i zemljišta: uz kuću grofa Stanislava Orahoczyja fundus s bunarom i lokvom za gašenje požara; rezidencija pukovnika s tri fundusa; zatvor na jednom fundusu; radionica (fabricinija) i Njemačka kapela na dva fundusa; jedan fundus na kojemu se nalazila oružarnica s barutanom; oficirska kuća na jednom fundusu; fundus blizu jarka gdje je bila kamena barutana; sa zapadne strane, kod Gornjih vratiju, fundus s drvenim hambarom. Izvan zidina pukovnik je imao kuću (domus allodialis) s vrtom na tri fundusa i hambar na jednom fundusu.

⁶⁸ AH, GK, kut. 2, nr 16; HSS V, 434, 471; ZHS I, na više mjesta; ZHS II, 63-64; Rubić, 31.

⁶⁹ ZHS I, 551. U knjizi Martina Zeilera, *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn und darzu gehöriger Landen...*, ponovno tiskanoj u Leipzigu 1664 (ed. Johann Bezd), Križevci se spominju kao gradić u kojemu se održavaju sabori, ali je taj podatak očitio samo odraz predkrižnog razdoblja.

⁷⁰ ZHS I, 408, 428, 462.

gradskih privilegija, da bi 1617. g. građani novoga grada ishodili od Tome Erdodyja potvrdu svog pečata, simbola neovisnosti.⁷¹ To ih ipak nije pošteđilo sudjelovanja u radovima oko održavanja donjogradskih zidina, jer je stari dio grada bio "eiusdem loci reale presidium".⁷²

Kako su posjedi građana obaju gradova bili ispremiješani, određeno je da se porezi plaćaju prema mjestu na kojemu se posjed nalazio.

Prvi je odlučni pokušaj ujedinjenja proveo Leopold I 1661. g.⁷³ Premda se pokušaj zasnivao na ravnopravnosti gradova, s podjednakim učešćem u zajedničkoj upravi, ipak nije uspio. Sabor je bio prisiljen i nadalje bezuspješno ponavljati odredbu o njegovoj provedbi.

Gospodarski polet i napredak gradske kulture nisu tekli nesmetano. Razvoj je bio praćen požarima, kugom i razdobljima gladi. Grad je bio zahvaćen požarom 1613. g, ali su najteže bile osamdesete godine: 1682. kuga, 1684. požar i 1685. glad.⁷⁴

Stalni ratni sukobi i teške prilike na selu natjerali su mnoge ljude na hajdučiju. Ceste su ugrožavali i vojnici i plemići dezertteri, a nesigurnosti izvan gradskih zidina pridonosili su međusobni obračuni feudalaca. Njihovi podložnici nisu prezali ni od šumskog razbojništva ili pljačkanja župnih dvorova.⁷⁵

Jedini oštriji socijalni sukobi u kojeg su bili umiješani križevački građani, bila je buna u trgovištu Brezovica. Križevčani su pomagali stanovnicima trgovišta na velikokalničkom vlastelinstvu u njihovoj borbi za obnovu gradskih povlastica. Vijesti su o tom događaju preoskudne, a da bismo mogli ocijeniti razloge Križevčana za poticanje bune, no moguće je da su u eventualno emancipiranim brezovičkim građanima vidjeli saveznike u borbi za vlastitu samostalnost.⁷⁶

Porast stanovnika i gospodarski oporavak našli su svoj odraz i u urbanističkom razvoju Koprivnice. Izvan utvrđenja niču predgrađa, pogotovo oko sajmišta.⁷⁷ Dok je 1580. u gradu bilo jedva stotinjak civila koji su živjeli unutar zidina (uz posadu od 440 vojnika), dotle 1659. predgrađa imaju šest ulica i desetak manjih naselja. Predgrađa intenzivnije niču uz prometnice prema Varaždinu i Križevcima, nego li prema Dravi. Unutar zidina tada je bilo 80 kuća, uglavnom javne namjene, dok ih je u predgrađima bilo 62.⁷⁸

Krajem 17. stoljeća, kada je postalo jasno da opasnost od Turaka slabi, u grad je stalo dolaziti sve više novih doseljenika. Iako su već i ranije pojedinci dolazili u Koprivnicu,⁷⁹ grad je počeo ubrzano rasti 1688. g, kada je zabilježeno čak 12 primanja u građanstvo.⁸⁰ od 1691. do 1694. g. primljeno ih je još osam.⁸¹

Elitna se gradska četvrt razvija na Piazza, gdje se 1664. nalazila velika kuća već spomenutog Nikole Natulija.⁸² Drugo je važno gradsko središte bilo pod Pikom (villa Pique), oko Malih vratiju, na izlazu prema Križevcima, gdje su se kasnije održavali poznati poznati stočni sajmovi.⁸³

⁷¹ 1597. g. Rudolf potvrđuje povlastice Gornjeg grada (AH, GK, kut. 4, nr 23, Ferdinandova isprava iz 1637); Laszowsky, Deset listina, 264-265.

⁷² Laszowsky, isto, 265.

⁷³ Laszowsky, 266-269.

⁷⁴ ZHS I, 427, 455, 461, 476; Bedenko, 16.

⁷⁵ HSS IV, 507-508; HSS V, 348; ZHS I, 286-287, 440; AH, ACA 84/21. 100/61, 122/24, 94/112-114.

⁷⁶ HSS IV, 504-505; HSS V, 43-44, 47-48, 53, 57; J. Adamček, Bune i otpori, Zagreb 1987, 41-45.

⁷⁷ Karaman, Koprivnica, 20; Marija Planić-Lončarić, Izgradnja grada do sredine 19. stoljeća, u: Koprivnica - grad i spomenik, 39-43.

⁷⁸ Feletar, Podravina, 81, 87; M. Planić-Lončarić, Izgradnja grada do sredine 19. stoljeća, 39-40.

⁷⁹ Udajom je u grad došla Varaždinka Ivana, žena Futakovčeva, koja je 1665. g. ostavila oporučno svoju kuću Crkvi, da bi potom kuća bila prodana prisežniku Martonu Čizmešiji za 30 dukata (Protokol, 89). Godinu dana kasnije u gradu je kupio kuću za 16 dukata Matija Mesar. Nakon što je platio "Prauicu varasku", učinili su ga sugrađani purgarom (isto, 93).

⁸⁰ Isto, 153.

⁸¹ Isto, 154.

⁸² Isto, 87.

⁸³ Isto, 88.

Kao znak obnove života u gradu, podiže se 1657. nova župna crkva sv. Nikole, a do 1685. i crkva i samostan franjevac.⁸⁴

Prvi pak znak obnove privrednog života vidimo 1635. u osnutku ili obnovi cehova zlatara, kovača, bravara, remenara "mačara i sedlara".⁸⁵ Istovremeno se razvija i trgovina, o čemu postoji još nedovoljno istražena građa u Historijskom arhivu u Varaždinu. Pored domaćih koprivničkih trgovaca, veliku su ulogu imali i njemački (npr. trgovac tekstilom Martin Desenmayer), a tijekom 17. st. pojavljuje se u sve većem broju i grčki i židovski trgovci.⁸⁶ Koprivnica, koja je i u srednjem vijeku bila važno sajmsko mjesto, dobiva 1638. dva godišnja sajamska privilegija, a 1652. i treći. Godinu dana ranije dobila je i pravo ubiranja maltarine.⁸⁷

Privredni je oporavak Varaždina započeo još u 16. st. što se vidi po porastu broja obrtnika i većoj specijalizaciji obrta, ali i po demografskom razvoju grada te njegovoj uspješnoj borbi protiv varaždinske vlastele.⁸⁸ U 17. st. taj se proces nastavlja, a simbolizira ga, gotovo na početku stoljeća, povlastica koju je od ostalih hrvatskih gradova imao samo Gradec: bila je to obaveza trgovaca da svu robu koju uvoze u Hrvatsku, ili iz nje izvoze, na nekoliko dana izlože na prodaju u Varaždinu. Privilegij (njemački zvan Niederlag) je gradu dodijelio kralj Matija II 1618. g.⁸⁹ Preko Varaždina su se tada izvozili stoka, med i sol. Štajerska je komora dapače pretvorila Varaždin u glavno skladište soli za Međimurje i Vojnu krajinu, što je bilo naročito važno nakon što je carskim patentom zabranjeno pukovnicima u Varaždinu, Koprivnici i Đurđevcu kupovanje turske soli.⁹⁰

1917. vratili su se u grad franjevci, koji su ga napustili nakon požara u kojemu je stradao njihov samostan. 1635.g. podigli su uz crkvu novi zvonik, a u drugoj polovici stoljeća (1678) povisili samostansku zgradu za jedan kat.⁹¹ No, najveći doprinos varaždinskom graditeljskom poletu u 17. st. dali su isusovci. Oni su u Varaždin došli 1628, a šest godina kasnije već je radila njihova gimnazija. Godine 1646. bila je dovršena crkva, trideset godina kasnije i zvonik. U međuvremenu, podigli su sjemenište uz pomoć zaklade protonotara Zakmardyja, a 1691. bio je napokon dovršen i samostan.⁹²

Osim zgrada što su ih podizali crkveni redovi, pečat su gradu dali i drugi sakralni objekti, poput crkve sv. Florijana (1669) ili kapele sv. Fabijana i Sebastijana (1681).⁹³ Građanske kuće bivaju također sve reprezentativnije, a plemstvo podiže prve palače unutar zidina i u predgrađima. Kao već izgrađena, spominje se 1700. palača Keglević u blizini crkve sv. Florijana.⁹⁴

Požari koji ni u 17. st. nisu bili rijetkost u Varaždinu, uništavali su postojeću arhitekturu, ali su ujedno stvarali prostor za novi, barokni grad.⁹⁵ Silinu i posljedice jednog od požara (onoga iz 1649) opisao je Juraj Habdelić u svom djelu "Zrcalo Marrijansko", ističući kako je čudom bila spašena jezuitska crkva Bl. D. Marije, a s njome

⁸⁴ Feletar, Podravina, 86; Planić-Lončarić, n. dj, 42; ista, Odabrani primjeri graditeljskog nasljeđa Koprivnice, u: Koprivnica - grad i spomenici, 89-96.

⁸⁵ Planić-Lončarić, n. dj, 40. Nažalost ne navodi odakle je preuzela taj podatak. Feletar (Podravina, 105) navodi da je prvi ceh u Koprivnici bio onaj čizmara, koji je pravila na hrvatskom jeziku dobio 1681.

⁸⁶ Feletar, Podravina, 105-106.

⁸⁷ Adamček, Agrarni odnosi, 738-739.

⁸⁸ Budak, Urbanizacija.

⁸⁹ Historijski arhiv u Varaždinu, Radikalni arhiv, 177/25. Z. Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, Zagreb 1987, 78.

⁹⁰ A. Wissert, Bilješke o nekim varaždinskim kućama, Spomenica varaždinskog muzeja 1925-1935, 38.

⁹¹ Lentić-Kugli, Varaždin, 39.

⁹² Lentić-Kugli, Varaždin, 37-38.

⁹³ Lentić-Kugli, Varaždin, 39.

⁹⁴ Lentić-Kugli, Varaždin, 40, 44.

⁹⁵ Požari su u Varaždinu zabilježeni 1649. i 1655. Porazne posljedice po grad imala je i epidemija kuge 1679. Lentić-Kugli, Varaždin, 44.

i škola.⁹⁶ Habdelić ističe kako ovu krvu smatra najljepšom u čitavoj Ugarskoj, nakon zagrebačke katedrale.⁹⁷

Koliko je Varaždin postao privlačan strancima, vidi se i po sukobu do kojega je došlo unutar ceha trgovaca, kada su domaći trgovci pokušali zabraniti primanje stranaca u svoje udruženje. Spor je bio dugotrajan, obilježavajući djelatnost ceha od 1667-1676.⁹⁸

Varaždinski je ceh svoja pravila dobio 1629, kad ih je nakon suca Emerika Riđanca odobrio i kralj. Kako je u požaru 1665. izgorio dokument s pravilima, trgovci su nadopunili svoj statut nekim novim odredbama i dali ga ponovo na potvrdu gradskom magistratu, koji je pravila odobrio 1675.⁹⁹ Zanimljivo je da se pravilima predviđa mogućnost da u neku bude primljen i nepismeni naučnik, što je doista odgovaralo vremenu u kojemu je i dio trgovaca bio nepismen.¹⁰⁰

U sporovima sa stranim trgovcima, do kojih je dolazilo i nakon 1675, mogli su se Varaždinci otada oslanjati na novopotvrđena pravila. Tako su 1682. uložili protest, jer su ih bečki trgovci pozvali pred sud u Beč, a godinu dana kasnije zahtijevali su da i strani trgovci poput članova ceha, plaćaju u Varaždinu sve pristojbe. Iste su godine zatražili odobrenje da mogu slobodno trgovati u susjednim zemljama.¹⁰¹

Veze varaždinskih trgovaca dovodile su ih u 17. st. u Štajersku, Ugarsku i Veneciju, a na varaždinskom se forumu otvaraju sve brojniji dućani s luksuznom robom.¹⁰²

Varaždinski obrtnici razvijaju svoju djelatnost u dobro organiziranim cehovima čija pravila se prepisuju u manjim središtima poput Preloga, ali i u Čakovcu i Koprivnici.¹⁰³

Jedan od pokazatelja važnosti Varaždina na kraju 17. st. svakako je održavanje kraljevskih konferencija, koje će biti učestalije samo u devedesetim godinama.¹⁰⁴

Legrad je, čini se, svoj brzi razvoj započeo također početkom 17. st. Iako pravih pokazatelja za sada još nemamo, iz činjenice da je grad 1610. dobio svoj grb, može se zaključiti da je time obilježena nova faza njegova pravnog, a to znači i gospodarskog i društvenog razvoja. U samoj sredini stoljeća naselje je obilježeno oznakom "civitas", što je svakako bilo izvjesno pretjerivanje, ali je ukazivalo na mabicije mjesta. U drugoj se polovici stoljeća ustaljuje ispravnija oznaka "oppidum", jer je Legrad i u doba svog najvećeg prosperiteta pod Zrinjskima ipak bio samo trgovište.¹⁰⁵

Druga polovica 17. st. značila je doba procvata legradske trgovine. Ferdinand III podijelio je Legradanima 1643. povlastice koje su se odnosile na slobodnu trgovinu po čitavoj Ugarskoj, a grad se 1674. spominje kao važan prijelaz i luka na Muri i Dravi. Krajem stoljeća jedan je dio grada već bio naseljen židovskim trgovcima, te se na planu Legrada iz posljednjih desetljeća 17. st. naziva Juden Statt.¹⁰⁶

Već na prvi pogled uočljivo je oživljavanje gradskog života u 17. st. u gradovima koji su ležali na samoj turskoj granici, ili su gravitirali pograničnom području. Iako su arhivi u Hrvatskoj, a pogotovo u susjednim zemljama s obzirom na ovu problematiku gotovo neistraženi, moguće je već sada uočiti, da obnova započinje u prvim de-

⁹⁶ Hrvatski kajkavski pisci, knj. II, priredila O. Šojat, Pet stoljeća hrvatske književnosti 15/II, Zagreb 1977, 73-74.

⁹⁷ Isto, 73.

⁹⁸ Lentić-Kugli, Varaždin, 47.

⁹⁹ Z. Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, 128.

¹⁰⁰ U križevačkom Gornjem gradu npr. nije bilo moguće pronaći dovoljno pismenih ljudi da bi sudjelovali u tjelima uprave. Budak, Križevci.

¹⁰¹ Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, 129.

¹⁰² Feletar, Podravina, 105.

¹⁰³ Feletar, Podravina, 105.

¹⁰⁴ V. Lončarić - M. Lončarić, Zasjedanje hrvatskih kraljevinskih konferencija u Varaždinu, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin 8, 1988, 73-79.

¹⁰⁵ Feletar, Podravina, 91.

¹⁰⁶ Feletar, Podravina, 89, 91, 105.

setljećima 17. st., dakle neposredno nakon završetka Dugog rata. Ona se odrazila u obnovi obrta i trgovine, ali su istovremeno gradovi počeli poprimati novi, barokni lik. Uzorci tog građevinskog poleta leže u bogaćenju trgovačko-obrtničkog sloja gradskog stanovništva, u povratku ili dolasku novih crkvenih redova, te doseljavanju plemstva, koje je svoje neudobne burgove, nakon što je minula turska opasnost, nastojalo zamijeniti što luksuznijim palačama. Usprkos tome što Turci u 17. st. nisu bili onako opasni kao do Dugog rata, ipak je i vojska ulagala dosta novca u gradove, poglavito u obnovu i osuremenjavanje njihovih utvrđenja, ali i u podizanje raznih objekata unutar gradskih zidina. Vrijeme je to i prvih grafičkih prikaza gradova, prije svega tlocrta utvrda, ali i prvih veduta.

Nažalost, poznato je da i europski arhivi, kada je riječ o prvoj polovici 17. st., oskudijevaju građom, a da tek nakon pedesetih godina dolazi do naglog povećanja birokratske produkcije. Zbog toga ne valja očekivati da će se i o našim pograničnim gradovima naći mnoštvo podataka, ali je i arhivski rad jedini pravi put do stvaranja kakve-takve slike o počecima baroknog života u urbanim sredinama ne samo ovdje obrađivanog područja.

Z u s a m m e n f a s u n g

Der Autor bringt in der Einleitung einen Überblick über die wichtigste Literatur zum Thema "urbane Siedlungen", die bis zu den Befreiungskriegen gegen die Türken 1683-1699 an der Grenze der beiden Kaiserreiche bestanden (Križevci, Koprivnica, Legrad). Zu ihnen zählt man Varaždin, das, obwohl von der Grenze selbst etwas entfernt, mit dieser militärisch und wirtschaftlich eng verbunden war. Da wegen der nun in Kroatien herrschenden Kriegslage nicht das gesamte Archivmaterial untersucht werden konnte, beschränkte sich der Autor auf die Darlegung einiger früher gesammelter Daten. Sie beziehen sich vor allem auf die Organisation der Verwaltung und das Auftreten von Stadtoligarchien, deren Macht sich in Senaten verkörperte, und diese Erscheinung sehen wir ab dem Ende des 16. Jhs. Der Autor kommt zu dem Schluss, daß die Senate nicht nur wegen der Erstärkung eines Teiles der wohlhabenderen Händler und Beamtschaft entstanden, sondern auch deshalb, weil eine solche Entwicklung den zentralistischen Bestrebungen des Hofes entgegenkam der so über eine homogene und stabile Gruppe leichter seine Herrschaft ausüben konnte. Im zweiten Teil schreibt der Autor über gesellschaftliche und wirtschaftliche Veränderungen, die die Städte während der Konjunktur nach dem Frieden von Zitvan 1606 erlebten, und auch über den Wiederschein den diese neuen wirtschaftlichen Entwicklungen im Bauwesen hatten. Ein grosser Teil der sakralen und weltlichen Bauten, die im 17. Jh. entstanden, zeugt von der besseren materiellen Lage des Bürgertums innerhalb der neubelebten urbanen Wirtschaft.

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.